

УДК 303.4:[159.9.019.4:159.953.5]-057.87

О. Г. Видра

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ОСОБЛИВОСТЯМИ УСВІДОМЛЕННЯ СТУДЕНТАМИ ПРИЧИН СВОЄЇ ПОВЕДІНКИ ТА РІВНЕМ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

© Видра О. Г., 2016
<http://orcid.org/0000-0001-9281-915X>

Статтю присвячено дослідженню зв'язку між особливостями усвідомлення студентами причин своєї поведінки та їх рівнем навчальних досягнень. Аналіз отриманих результатів представлений з точки зору динаміки, статевих відмінностей, а також відмінностей щодо напрямку і спеціальності, за якими навчалися студенти. Ключовим у дослідженні було встановлення наступного протиріччя: з одного боку студенти схиляються до думки, що їх вибір, причини поведінки, результати навчання більше залежать від зовнішніх обставин; з іншого боку результати діагностики свідчать про те, що студенти більшою мірою орієнтуються на особисті якості, переконання. Також у статті розкриті результати подальшого спостереження і опитування студентів, які дали змогу зафіксувати негативні наслідки, до яких призводить дане протиріччя у навчанні. Наведено рекомендації, варіанти вирішення встановленого протиріччя, суть яких полягає в допомозі студентам усвідомити причини їх поведінки, виборів, результатів у навчанні; сприяттні формуванню і розвитку навиків постановки мети, організаторських умінь, а також умінь щодо планування їхньої навчальної діяльності, відповідальності за своє життя.

Ключові слова: усвідомлення, поведінка, особистість, відповідальність, каузальна атрибуція, студенти.

Видра А. Г. Психологическая связь между особенностями осознания студентами причин своего поведения и уровнем учебных достижений.

Статья посвящена исследованию связи между психологическими особенностями осознания студентами причин и закономерностей своего поведения, а также их уровнем достижений в учёбе. Анализ полученных результатов представлен с точки зрения динамики, половых различий, а также различий по направлению и специальности обучения студентов. Ключевым в исследовании было выявление следующего противоречия: с одной стороны, студенты склоняются к мысли о том, что их выбор, причины поведения, результаты обучения больше зависят от внешних условий; с другой стороны, результаты диагностики свидетельствуют о том, что студенты в большей мере ориентируются на личностные качества, убеждения. Также в статье представлены результаты дальнейшего наблюдения и опроса студентов, которые дали возможность зафиксировать негативные

последствия, к которым приводит данное противоречие в обучении. В статье приведены рекомендации, варианты решения найденного противоречия, суть которых заключается в помощи студентам осознать причины их поведения, выборов, результатов в обучении; содействию формирования и развития навыков постановки целей, организаторских умений, а также умений планировать свою учебную деятельность, быть ответственным за свою жизнь.

Ключевые слова: осознание, поведение, личность, ответственность, каузальная атрибуция, студенты.

Wydra A. G. Psychological correlation of students' understanding of their behavior reasons and the level of academic success.

The article investigates the relationship between psychological characteristics of students' awareness of the causes and patterns of their behavior, as well as their level of achievement in their studies. The results were analyzed from the point of view of dynamics, gender differences, and specialty differences of the students. Based on the results, the following contradiction was found: on the one hand, students say their choice, behavior reasons and training results to depend on external factors. On the other hand, diagnostics results show that students mainly rely on personal qualities and believing. The article represents further monitoring and students' questionnaire results which fixed negative influence in studying and in the future professional activity caused by the mentioned contradiction. The author describes possible recommendations and solutions which presuppose giving help to students in understanding of reasons of their behavior, choices, training results; assistance in forming and development of the skill to work out the aim, developing manager skills as well as the skills for studying process planning and responsibility for their life.

Key words: awareness, behavior, personality, responsibility, causal attribution, students'.

Постановка проблеми. У будь-якій сфері життя для людини важливо усвідомлювати причини, передумови, закономірності своєї поведінки, виборів, результатів життєдіяльності. Зокрема важливим є цей аспект у професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах вищих навчальних закладів.

Однією з пріоритетних цілей сучасної вищої освіти є належний рівень навчальних досягнень студентів. Звісно він залежить від багатьох факторів. Ми вирішили відстежити вплив одного з них, а саме: яким чином пов'язані результати навчальних досягнень сучасних студентів з усвідомленням ними причин і закономірностей своєї поведінки.

Метою даної статті є дослідження психологічного зв'язку між особливостями усвідомлення студентами причин своєї поведінки та рівнем

їх навчальних досягнень, а також аналіз результатів за критеріями динаміки, статевих відмінностей та відмінностей щодо напрямку і спеціальності, за якими навчалися студенти.

Виклад основного матеріалу. Дослідження було розпочате у 2006 році. У ньому приймали участь студенти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (напрямки навчання «технологічна освіта» і «професійна освіта», 27 академічних груп, 625 студентів, які навчалися на другому курсі денної форми протягом 2006-2015), Чернігівського державного інституту економіки і управління (напрямки «будівництво і архітектура», «соціологія», «економіка, менеджмент, маркетинг», 12 академічних груп, 216 студентів першого і другого курсів денної форми, які навчалися протягом 2006-2009 років), Чернігівської філії Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (напрямок «соціально-політичні науки», 6 академічних груп, 97 студентів II – IV курсів денної і заочної форми, які навчалися протягом 2006-2009 років). Таким чином, у дослідженні прийняли участь 45 академічних груп, 938 студентів.

Послідовність збору емпіричних даних передбачала:

1. Попереднє опитування, було анонімним; відбувалося на першому лекційному занятті під час викладання соціальної психології. Студентам пропонувалося відповісти на питання: «Від чого більше залежить ваша поведінка в групі, життєві вибори, результати навчання: від ваших особистих якостей або від ситуацій і зовнішніх умов?»

2. Діагностика за методом Е. Джонса і Р. Нісбета [2, с. 84; 4]. Цей метод дозволяє діагностувати каузальні висновки щодо причин своєї поведінки і поведінки інших людей в групі. Збір даних відбувався на першому практичному занятті соціальної психології у кожній з вказаних академічній групі. Результати повідомлялися і пояснювалися усім студентам.

Зауважимо наступне: здійснивши аналіз сучасних досліджень зазначеної проблематики, ми виявили різні напрямки, аспекти: пошук зв'язку рівня навчальних досягнень студентів із самооцінкою, спрямованістю, рівнем розвиненості вольових якостей, інтелектуальних здібностей, креативності, умовами дистанційного навчання тощо. У роботах використовуються різні методи. Але за останні роки подібні дослідження з використанням методу Е. Джонса і Р. Нісбета на жаль не були знайдені. Питання порівняння

результатів даного дослідження з результатами інших дослідників залишається актуальним і відкритим.

Результати попереднього опитування свідчать, що більшість студентів, а це 76,54 %, відповіли, що їхня поведінка в групі, життєві вибори, результати навчання частіше залежать від зовнішніх умов, ситуацій, обставин. Серед відповідей частіше наводились такі: «Від мене небагато залежить», «На мене дуже впливає...», «Я намагаюся приймати рішення в залежності від обставин», «Все залежить від стану мого здоров'я або настрою», «Я не думаю, що завжди маю право на самостійний вибір» та інші подібні.

Інші студенти (23,46 %) у відповідях схилилися до протилежної думки. Наприклад: «Багато чого залежить від мене», «я не люблю, коли на мене впливають під час прийняття рішень», «мені подобається усе робити за власним планом (по своєму)» та інші подібні.

Динаміка змін у відповідях з роками істотно не змінювалась. Спостерігалось невелике зміщення в бік більшості.

Диференціація показників за критерієм статі вказує на те, що кількість студентів жіночої статі, які віддають перевагу ситуативності у своєму житті лише на декілька відсотків менша, ніж кількість студентів чоловічої статі, тобто розбіжності не суттєві. Також не було помічено суттєвих відмінностей результатів залежно від напрямку і спеціальності, за якими навчаються студенти.

Результати діагностики подаються за методом Е. Джонса і Р. Нісбета. Зміст організації і проведення даної методики зводиться до наступного. На практичній роботі студенти вивчають процес організації і проведення наукового дослідження у психологічній науці. Їм пропонується перевірити гіпотезу, яка складається з двох частин:

1. Люди схильні вважати, що їх особиста поведінка викликана зовнішніми ситуаціями та умовами.

2. Люди схильні вважати, що поведінка інших людей залежить від їх особистих якостей.

Звертаємо увагу, що перша частина гіпотези відображає результати попереднього опитування студентів. Їм пропонується заповнити таблицю, в якій вони оцінюють себе й двох інших людей відносно восьми особистісних якостей, надаючи три варіанти відповіді: «так», «ні», «коли як, іноді». Метод

розроблений таким чином, що студенти на момент заповнення таблиці відволікаються від гіпотези. За своєю суттю перші дві відповіді – конкретні. Третя – ситуативна. В залежності від того, яких більше відповідей студентом дається відносно себе – ситуативних або конкретних – підтверджується або заперечується перша частина гіпотези. Таким самим чином перевіряється друга частина гіпотези. Відповіді студентів кожної групи зводяться до спільної таблиці, підсумовуються, за спільним результатом вони роблять висновки про підтвердження або заперечення гіпотези.

Результати засвідчили наступне.

1. Перша частина гіпотези підтвердилася лише у семи групах, які проходили діагностику протягом 2006-2009 років. Тільки в двох групах кількість конкретних і ситуативних відповідей приблизно співпала. В інших 36 групах каузальні судження студентів схиляються в бік залежності їх поведінки від особистих якостей. У середньому в кожній групі лише 3-4 студенти мали протилежні каузальні судження.

2. Друга частина гіпотези була підтверджена у кожній з 45 академічних груп студентів, які проходили діагностування. Абсолютна більшість студентів за своїми відповідями вважають, що поведінка інших людей залежить від їх особистих якостей. У середньому в кожній групі лише 2-3 студенти мали протилежні каузальні судження.

3. Динаміка змін показників з роками не була зафіксована. Істотних відмінностей за статевим критерієм також не виявлено. Напрямок і спеціальність, за якою навчаються студенти теж не мають істотного впливу на каузальні висновки щодо своєї поведінки й поведінки інших.

Висновки. На основі результатів попереднього опитування і діагностики було виявлене наступне протиріччя: з одного боку студенти схиляються до думки, що їх вибір, причини поведінки, результати навчання більше залежать від зовнішніх обставин. З іншого боку результати діагностики свідчать про те, що студенти більшою мірою орієнтуються на особисті якості, переконання. Тобто студенти не усвідомлюють, що їхній вибір, причини поведінки, результат у навчанні більшою мірою залежить від них самих, і особистісних якостей, а не від зовнішніх обставин й умов.

Спостереження, бесіди, опитування студентів дали змогу зафіксувати наслідки, до яких призводить дане протиріччя у навчанні.

1. Складність у постановці конкретних цілей під час навчання. Наприклад, відмінники апріорі вважають, що кожную дисципліну вони повинні здати на відмінно, але при цьому навіть не звертають уваги на скільки даний предмет їм потрібний, цікавий, чи вистачає інтелектуальних сил для його вивчення на високу оцінку. Студенти, які вчаться в основному на задовільно, навіть не замислюються, що для таких оцінок теж потрібно працювати. Це породжує висновки.

2. Слабке прагнення щодо організації і планування своєї діяльності у навчанні для досягнення конкретного результату.

3. Виникнення великої різниці між рівнем домагань і самооцінкою студентів або низький рівень домагань у навчанні. Цей наслідок був виявлений не тільки на основі спостереження, опитування і бесіди, але й по результатам діагностики студентів Чернігівського національного університету імені Т.Г. Шевченка за методикою Дембо-Рубінштейн [3], яка також проводилася, але на заняттях з вікової та педагогічної психології. Дані діагностики засвідчили різницю між рівнем самооцінки і рівнем домагань від 25 % (мінімальні значення) до 40 % (максимальні значення).

4. Негативні емоції і переживання під час навчання або з приводу отримання підсумкової оцінки, яка не відповідала очікуванням.

5. Непорозуміння студентів і викладачів у процесі навчання.

Суть вирішення виявленого протиріччя полягає в наступному:

1. Допомогти студентам усвідомити причини їх поведінки, виборів, результатів у навчанні.

2. Сприяти формуванню і розвитку навиків постановки мети, організаторських умінь, а також умінь щодо планування їх навчальної діяльності, відповідальності за своє життя.

3. Психологічний супровід і підтримка студентів у процесі навчання.

Один з варіантів змісту процесу вирішення протиріччя. У навчальному курсі з соціальної психології під час вивчення теми «Соціальна психологія особистості» і тематичного питання «Я-концепція особистості» студентам дається запитання: «Чому ви прийшли на дане заняття? Що є причиною цього?». Відповіді завжди приблизно однакові: «отримати знання», «вчитися», «відповідно розкладу занять» і т.д. Головним завданням при цьому є допомогти студентам зрозуміти, що насправді є одна внутрішня причина – їх особистий

вибір, свідомий або несвідомий. Що усе ким вони є, що вони мають, чим займаються, їх стан здоров'я тощо є результатом їх виборів у своєму житті. І ці результати є відповіддю на їх вибір. А вони так чи інакше завжди відповідальні за те, що з ними відбувається. Знову таки свідомо, або не свідомо. При цьому важливим є на основі чого вони здійснюють вибір: стереотипи, чи своє внутрішнє відчуття; поради, чи свідоме обдумування і розуміння; наслідування, чи свій стиль життя тощо. Ця бесіда підкріплюється результатами дослідження за методикою Е. Джонса і Р. Нісбета, яка проводилась напередодні.

Після цього для студентів наводяться приклади ставлення до свого життя з відповідальністю та без неї. Наприклад, студент отримує на іспиті оцінку, яка нижча очікуваної в результаті того, що не знав відповіді на питання до іспиту. За відсутності відповідальності можливі такі варіанти пояснення студентом свого результату: «якби мені не заважали, то я б вивчив питання», «викладач не пояснив до кінця це питання, тому не зрозумів», «мало часу для того, щоб вивчити питання» тощо. За умов відповідального ставлення до свого життя пояснення змінюються: «я не вивчив, оскільки не приділив належної уваги і часу», «я отримав ту оцінку, яку заслужив» і т.д.

Далі студентам пропонується спробувати згадати свої ситуації, у яких вони ставились без відповідальності до свого життя і уявити себе у цих ситуаціях відповідальними, відчутти як це бути відповідальним, побачити зміни у відчуттях, стані, сприйманні ситуації, думках, настроях, порівняти ці зміни. Мета прикладів і уявних ситуацій – допомогти їм скласти своє розуміння і відчуття відповідальності, які є позитивними і гармонійно поєднуються з підсвідомим прагненням відповідати за своє життя. Дана робота займає біля 15 хвилин.

Наступний крок полягає у запропонуванні студентам навчитися бути відповідальним за своє життя, сформуванню у собі цю якість. Справа стосується їхнього особистого вибору, який далі буде трансформуватись у чіткій намір. Для початку студентам пропонується вже свідомо і відповідально обрати оцінку, яку вони хочуть отримати з курсу вивчення соціальної психології, визначити план і зміст своєї діяльності по досягненню поставленої мети, обравши кількість завдань, які потрібно виконати з певною якістю для отримання потрібної оцінки і оформити це письмово у своєму зошиті. Подальша робота проводиться вже на практичних або на додаткових заняттях

(в залежності від можливостей і умов) з тими студентами, які зробили цей вибір як в індивідуальній, так і в груповій формі. На кожному занятті викладач нагадує студентам про це завдання. Після отримання залікової оцінки студенти роблять висновки за своїми результатами.

Детально зміст і результати цієї методики описані у статті «Формування і розвиток відповідальності у студентів вищих навчальних закладів освіти» [1].

Література

1. Видра О.Г. Формування і розвиток відповідальності у студентів вищих навчальних закладів освіти // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Випуск 100. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 75-77.

2. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 528 с.

3. Практикум по возрастной психологии : учеб. пособие / под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. – СПб. : Речь, – 2002. – С. 559.

4. Jones E.E., Nisbett R.E. The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior, in: Jones E.E., Kelley H.H., Nisbet R.E., Valins S., Weiner B. Attribution: Perceiving the Causes of Behavior. – Morrinstown, General Learning Press, 1971. – P. 79–94.